

ОД УСТАНИЧКЕ ГЕРИЛЕ ДО МОДЕРНЕ ВОЈСКЕ

Изградња стајаће војске, започета формирањем гарде књаза Милоша 1830. године, означила је прекретницу у развоју српских оружаних снага. Уместо народне војске, често потчињене локалним вођама и војводама, убрзано се развијала национална, ослободилачка војска.

Модерна српска држава и њена војска настале су у току Првог српског устанка, после вишевековне отоманске окупације. Због неподношљивог стања у Београдском пашалуку, после припрема за отпор и изненадног погубљења српских локалних првака, познате сече кнезова, на Сретeње фебруара 1804, у селу Орашац подигнут је устанак на чијем је челу стајао Ђорђе Петровић, Карађорђе. Устаници су успели да својом акцијом ослободе већи део пашалука, данашњу централну Србију и да одбију више турских похода у биткама на Иванковцу 1805, Делиграду и Мишару 1806, те да крајем исте године заузму и Београд. У даљем развоју устанка, успостављене су устаничка државна организација и регуларна војска. До коначног слома устанка, српска устаничка војска била је ангажована у операцијама заштите и ширења ослобођене територије и заједничкој војној кампањи са руским снагама у источној Србији. Велика турска офанзива 1813. године довела је до слома устанка. Турске снаге поново су успоставиле ранију управу, уз невиђени терор над становништвом. Овакав однос и поновна окупација довела је до Другог српског устанка, на Цвети, априла 1815. године. Вођ овог устан-

ка био је Милош Обреновић. У више бојева, српске устаничке снаге су поново ослободиле већи део Србије, осим Београда и неколико утврђених градова. После овога дошло је до компромисног мира, те је у следећих петнаест година, до коначног признавања аутономије Београдског пашалука, постепено израђивана самостална и од турске власти аутономна државна организација.

■ ИЗГРАДЊА СТАЈАЋЕ ВОЈСКЕ

Поред осећаја државности, у устаничким годинама стечена су и значајна војна искуства. Већ 1825. први пут се прикупљају војно способни младићи за личну заштиту књаза Милоша. Формирањем Гарде на Ђурђевдан 1830. започела је изградња стајаће војске, што је било олакшано и околношћу да је Србија добила аутономност исте године. Након тога, формиране су поједине установе, а у време владе књаза Михајла створена је и народна војска и уведена општа војна обавеза. Српска војска учествовала је у ратовима против Турске (1876–78) када је оружјем извојевана потпуна независност и проширење територије. Потом је уведена стајаћа војска, резерва састављена од три позива према годиштима, коју су почели да опремају савременим наоружањем.

Разоружање народне војске које је спровео краљ Милан, праћено неуспешном Тимочком буном 1883, негативно се одrazilо на краткотрајни рат са Бугарском, у коме је Српска војска претрпела пораз. Ипак, војска је била у свом успону, који се огледао у усавшавању организације, набавци савременог наоружања и све бољем друштвеном профилисању. Српска војска је посебно добила на значају док је њом руководио краљ Милан, као командант Активне војске 1897–1900. Важну улогу одиграла је и у промени династије у Србији у мајском преврату 1903. године.

Српска војска је водила два балканска рата (1912–1913) и знатно исцрпљена ушла у Први светски рат 1914. године. Ипак, њени састави извојевали су важне војне победе у биткама на Церу, Колубари и на Дрини 1914. године. Те битке су постале део националног мита и историје, али и врло важне савезничке победе. После здружене немачко-аустроугарске офанзиве и неочекиваног уласка Бугарске у рат, дошло је слома у јесен 1915. и великог повлачења српске владе са краљем Петром Првим на челу, војске и дела народа кроз Албанију до острва Крф. Ту је, уз помоћ савезника, наша војска реорганизована и поново опремљена за борбена дејства. Опорављена, учествовала је у борбама на Солунском фронту 1916–1918, а после пробоја септембра 1918. и у ослобађању Србије и јужнословенских крајева бивше Аустроугарске. Српска војска се током 1919. трансформисала у Војску Краљевине СХС (од 1929. Краљевине Југославије).

Војска нове југословенске краљевине у свој састав примила је и људство бивше Аустроугарске и Црногорске војске. Копнена војска је остала доминантно српска за дуго. Ваздухопловство је уз француску помоћ и заплену технику проширено. Формиран је и у српској војсци до тада непостојећи вид – морнарица, која је настала

на остатку бродовља и доброг дела људства аустроугарске морнарице. У организацију су уведене и армијске области и већи број нових дивизијских области, које су премрежиле територију нове државе. Војска је током двадесетих година била ослоњена на Француску, као главног политичког и технолошког савезника. У оквиру Мале антанте, развијана је војна сарадња са Чехословачком и Румунијом, како би се осујетиле намере поражених суседних држава. Тридесете године доносе окретање према Великој Британији и Немачкој и развој домаће ваздухопловне индустрије која је утицала на повећање овог тадашњег рода војске до нивоа савремених европских ваздухопловстава. Овај период донео је и значајније унутрашње тензије на политичком и националном плану, али и раст комунизма у илегали, што ће доживети своју крваву кулминацију у току Другог светског рата.

■ АПРИЛСКИ РАТ

Силе осовине нападе су Краљевину Југославију 6. априла 1941. године. Отпор југословенске војске био је срчан на појединим правцима напредовања агресора, а посебно се херојски понело ваздухопловство бранећи Београд. Ипак, услед превелике снаге агресора, проблема у мобилизацији и организовању отпора, те формирања марионетске независне хрватске државе која је утицала на слом фронта у свим крајевима са хрватским становништвом, југословенска војска је капитулирала после само 11 дана борбе. Део њених поморских и ваздухопловних снага успео је да се извуче на Блиски исток и настави борбу у оквиру британске војске. Мањи део копнених снага и жандармерије наставио је активности у илегали у Србији. Ове снаге назване су Југословенска војска у отаџбини, а познате су и као равнгорци или четници. Са друге стране, после напада на СССР, до тада илегална Комунистичка партија Југославије излази из градова и организује партизанске одреде са којима започиње по западној и централној Србији оружане активности.

У току лета 1941. године, по окупираној Србији стварају се војни четнички одреди, који од краја августа те године заједно са партизанским одредима (Народноослободилачка војска Југославије) учествују у устанку против немачке окупације. После немачких репресалија долази до сукоба равнгорца и партизана са трајним последицама у виду грађанског рата под окупацијом. Уследила је немачка офанзива и слом устанка у Србији, децембра 1941. Партизанске снаге ће бити протеране из Србије све до лета 1944. године, а део равнгорских снага од краја 1942. године ревитализује своју активност у Србији против окупатора и квислинга да би у пролеће 1944. биле доминантна снага у Србији. У исто време у Србији су организоване оружане снаге српске владе, Српски добровољачки корпус, Српска државна стража и такозвани легализовани четници са задатком борбе против партизанских и равнгорских снага. Специфичан значај ЈВуО имала је у заштити српског становништва на територији марионетске

Независне Државе Хрватске. Крај рата главнина снага ЈВуО из Србије дочекала је у Источној Босни, где су је средином маја 1945. уништиле партизанске снаге.

■ СТВАРАЊЕ МОЋНЕ АРМИЈЕ

Уз помоћ совјетске армије, партизанске снаге, ојачане савезничком помоћи и прекаљене у борбама у западним и централним југословенским покрајинама, освојиле су Србију октобра 1944. године. Тако се герилска армија коју је организовала комунистичка странка претворила у армију победницу са моћним антифашистичким савезницима. Она је од марта 1945. до 1951. године носила назив Југословенска армија, а потом Југословенска народна армија. Армија је била један од стубова социјалистичке Југославије, по свом политичком, модернизацијском и друштвеном месту. У периоду 1944–1949. била је под јаким совјетским утицајем који се огледао у идеологији, опремању и обуци везаној за СССР. Потом, 1951–1958. године, преко америчког програма војне помоћи војска је опремљена америчким и другим западним наоружањем, а више стотина њених припадника прошло је обуку у државама НАТОа.

У 1953. години укинута су политички комесари, који су били директни носиоци праксе двостарешинства, базираног на присутности Комунистичке партије у армији. Крајем 1956. године Југославија је упутила велики контингент својих снага у мировну операцију на Синајском полуострву, што је означио почетак учешћа у мировним операцијама.

После совјетске интервенције у Чехословачкој 1968, ЈНА је профилсала планове одбране према евентуалном нападу од оба војна блока у Европи. У домену спољне политике имала је значајну улогу у политици несврстаности, и то преко обуке и школовања припадника армија афричких и азијских земаља. У ово се уклапала и политика развоја домаће војне индустрије. Њена унутрашња организација мењала се кроз време и реорганизације највиших организационих целина биле су честе.

Југословенска народна армија учествовала је у сукобима у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини 1991–1992, када су њене снаге спречавале одвајања појединих република, а касније у заштити српског становништва на ратом захваћеним подручјима Хрватске и БиХ. Нерспски кадар је у том периоду углавном напустио ЈНА и она је у 1992. у доброј мери била српска војска по свом саставу. Маја 1992. године ЈНА је преименована у Војску Југославије, а њени делови у БиХ и Српској Крајини, одвојили су се у посебне српске војске. Неколико хиљада активних и резервних припадника армије, територијалне одбране и добровољаца погинуло је у току борбених дејстава.

Војска Југославије настала је маја 1992. од јединица ЈНА које су се базирале на територији Србије и Црне Горе. Организована је у три армије, РВ и ПВО, Ратну морнарицу и самосталне саставе. Војска је била са Генералштабом директно потчињена председнику Југославије, а Министарство одбране добило је секундарну улогу. После завршетка рата у БиХ, а сходно одредбама Дејтонског споразума, Војска је смањила своје војне ефективе. Током 1998–1999. године Војска Југославије била је ангажована у противтерористичкој операцији на Косову и Метохији, а у периоду март–јун 1999. и у од-

брамбеним ратним операцијама против снага НАТОа које су извршиле напад на СрЈ, али и против шиптарских терористичких снага које су се налазиле на простору јужне српске покрајине.

Оружана интервенција снага НАТОа против СрЈ оправдана је спречавањем наводне хуманитарне катастрофе на Косову и Метохији. Ваздушна операција названа Савезничке снаге (Allied Force) започела је у вечерњим часовима 24. марта 1999. и трајала је до 10. јуна 1999. У току борбених операција снаге НАТОа деловале су искључиво из ваздуха, прво покушавајући да елиминишу српску ПВО, затим уништавајући војну, а касније и цивилну инфраструктуру. Снаге ВЈ и МУП-а водиле су у исто време борбу са шиптарским герилским снагама на Косову и Метохији. Ове снаге из ваздуха је подржавао НАТО. Рат је завршен интензивном дипломатском активношћу, која је резултовала мировним уговором у Куманову и престанком операција. У току ових ратних дејстава, нанета је огромна штета уништавањем инфраструктуре и погибијом више стотина цивила. Снаге ВЈ и МУП-а Србије изгубиле су у току свих борбених дејстава 1998–1999. укупно 1.005 припадника. Средином јуна те године снаге Војске напустиле су територију Косова и Метохије и простор око административне линије према покрајини (Копнена зона безбедности). У простор Копнене зоне војска се вратила 2001, после успешне операције против тамошњих побуњеничких снага.

■ ТРАНСФОРМАЦИЈА У НОВОЈ ДРЖАВИ

После демократских промена 5. октобра 2000. створен је нови политички амбијент где је и војска постепено проналазила своју реалну улогу. Тензије у односу Београда и политичког руководства Црне Горе у којима је војска имала одређену улогу су смирене. У реорганизацији 2002. укинута су команде видова и постојеће три армије, и прешло се на

организовање по корпусима. После политичког договора Београда и Подгорице, уз посредовање Европске уније, престала је да постоји СрЈ, а нова државна заједница Србије и Црне Горе орочена је на три године. Од маја 2003, Војска СЦГ и Генералштаб реинтегрисани су у састав Министарства одбране, а започете су интензивна међународна сарадња и реформа. Реорганизоване су обавештајно-безбедносне службе у агенције, скраћен је војни рок, уведено цивилно служење, започело се са упућивањем припадника војске у мировне мисије и на интензивне курсеве и школовање у иностранству.

Престанком постојања државне заједнице СЦГ, крајем маја 2006, део војске у Црној Гори одваја се у Црногорску војску, а део базиран у Србији постаје Војска Србије. У току лета исте године започео је процес трансформације и смањења организације војске, који је завршен за 11 месеци. Тај процес резултовао је стварањем нових батаљона, дивизиона и ескадрила које су постале основ нових бригада и авијацијских база. Оне су у свом саставу интегрисале све најперспективније људство и технику. Повучен је већи број типова старијег наоружања из употребе и сабране су сувишне ефектива у складиштима логистичке базе.

Формирање нових јединица била је прилика да се уруче нове српске војничке заставе, промовише нова српска ваздухопловна ознака. Током 2007. људство у војсци добило је нове српске војне ознаке. У другој половини 2006. Србија се укључила у војне активности преко програма државног партнерства са америчком државом Охајо, а крајем године Србија је приступила програму НАТОа Партнерство за мир, отварајући тако нову страницу у историји војног савезништва. ■

Др Бојан ДИМИТРИЈЕВИЋ